

szigorúak, mert a fotóművésznek van érzéke az épületek, tornyok hangulatához, úgy örökíti meg őket, hogy szinte visszavarázsolja köréjük a múltat.

Ha Lantos Miklós a néprajzi fényképezés egyik ágán talán a legkarakteresebb fotós, a másikon, tőle igen távol, de nem vele ellentétben áll *Korniss Péter*. Míg Lantos sikeres képein szinte mindig hiányzik az ember, a Kornisséinak a legfontosabb eleme a mozgás. Nemrég megjelent albuma (*Elindultam a világ útján...*) pontosan mutatja más irányú érdeklődését. Azért is szerepel ebben a kötetben csupán néhány képpel, mert őt nem a népművészeti tárgyak, hanem készítőik érdeklik elsősorban.

Számosan szerepelnek még fényképfelvételeikkel. Közülük kiemelkedik *Szelényi Károly*, aki a színes képeket készítette. Igen jó szerkesztői ötlet volt, hogy a kötet számára készült fotók közé archivális felvételeket illesztettek, amelyek a tárgyi világ tágabb hátterét kívánják érzékeltetni. Ezek a képek barna tónusúak, ami hangsúlyozza, hogy elmúlt dolgokat ábrázolnak. Ma már nem lehet látni hagyományos viseletbe öltözött parasztokat, és a paraszti munka nemrég még mindennapos jeleitei is eltűntek.

A régi képek alkotói közül két nevet érdemes külön megjegyezni, *Balogh Rudolfét*, aki a Magyar Filmiroda vezető munkatársa volt, és a néprajzkutató *Gönyey Sándorét*. Ma mindketten a magyar néprajzi fényképezés klasszikusai. Balogh gondosan beállított fényképeivel sűrűn találkozhatunk az 1930-as évek képeslapjaiban. Szívesen fotografálta a pompás ünnepi viseletbe öltözött lányokat, a gondtalan nyári falusi vasárnapokat. Míg Baloghot méltatja a fotótörténet, Gönyey munkássága a néprajztörténetben értékelésre vár. Nem volt hivatásos fényképész, de szeme és türelme volt hiteles felvételek elkészítéséhez. Elegendő rápillantani a kötetet kezdő négy képre ennek tanúságául. Táj, munka és ember olyan harmonikusan ötvöződik ezeken a felvételeken, amihez kevés hasonló példát ismerünk.

Hofer Tamás és Fél Edit könyvének, mint a közmondásos jó könyveknek, nem kellett és nem kell cégér. Az első kiadás még a kirakatokig sem jutott el, mert azonnal elfogyott. Pedig ára szerint a legdrágább hazai könyvek között tartjuk számon. A Corvina kiadó újabb nagy példányszámú kiadást is kibocsátott, amely szintén keresettségnek örvend. A magyar népművészetről szóló reprezentatív munka rég váratott magára, s most, hogy megszületett, méltán büszkesége a hazai könyvkiadásnak. (*Corvina, 1977.*)

KÓSA LÁSZLÓ

Fülöp László: Pilinszky János

Bármily szembetűnő is a *Szálkák*tól számítható pályamódosulás, Pilinszky lírájának alkati modifikációja — az eléggé nyilvánvaló, hogy a költői világszemléletben mindez nem idézett elő lényeges változásokat, a létfilozofikum és élményvilág egységét nem törte meg a hirtelen versbőségben megnyilatkozó magatartásváltás. S minthogy az egész Pilinszky-líra jelentésvilága szempontjából az egyetlen feltűnő elmozdulás is részleges érvényű, nem a periodizálás, nem a szakaszosság tartalmainak megvilágítása adja az igazi kulcsot az életmű értelmezéséhez, hanem — ahogy ezt Fülöp László is teszi — a homogenitásban, a koncentrált, sűrített líravilág szemléleti folytonosságában kell felkutatni ennek a költészetnek az értékeit. Mondanunk sem kell, mennyivel nagyobb szerephez jut ilyenkor a szemléleti elemeket hordozó poétikum, s ezzel együtt a kutató elemzőkészlete, lírapoétikai felkészültsége. Pilinsz-

kynél olykor 2—3 vers is létrehozhat tipikai változatokat, anélkül, hogy az aprózódás, a túlmodellezés veszélyétől kellene tartanunk, sőt ezek elhanyagolása éppen-séggel a teljes interpretációban okozhatna zavart. Nem hallgathatjuk el itt tárgy és elemzés egy másfajta vonatkozását sem. Nevezetesen azt, hogy Fülöp kritikai értékrendjében nem ez a típusú líra áll kitüntetett helyen. Az ontikus-antropológiai költészetnek e válfajával szembeni fenntartásait ebben a munkájában is elsősorban az esztétikai érték feltétlen tisztelete, elfogulatlan belátása jegyében hidalja át. Említettük már, hogy az aggályoskodó periodizálással szemben más eljárásokat hív ki Pilinszky lírája. Fülöp e tekintetben nem is ragaszkodik — a sorozatban egyébként igen gyakori — mechanikus tagoláshoz. Élményköröket és -típusokat, poétikailag szorosan összetartozó műveket, műfaji csoportokat emel ki, ahol szükséges; nem bontva meg azonban az életmű lineáris, időbeli kibontakozásának rendjét sem. A líravilág hosszanti és időbeli kiterjedésének ilyen plasztikus kezelésével már a tanulmány pusztja szerkezete is példaérvényű lehetne a sorozat további kötetekre nézve. Fontosabb viszont az az eszközkészlet, amely e világirodalmi rangú költészet karakterjegyeit rendszerezi. Fülöp nem próbálja pszichikai, társadalmi, karakterológiai „eszme-futtatásokkal” pótolni vagy igazolni a művekből sugárzó lírai üzenet tartalmait. Döntő mértékben igaz, hogy ítéletei, állításai belsődedugés műalkotó tényezőkre támaszkodnak, figyelme középpontjából szinte egy pillanatra sem kerül ki a lírai konstitúció folyamata. Az alkotói szituáltság, a magatartáselvek, a világszemlélet egymásra épülő elemeit rendre a versben mutatkozó élménytípusokból, a versbeszéd tónusáiból, a poétikai alkatból következteti ki, s ilyen értelemben erőteljesen műcentrikussá teszi az irodalomtörténeti igényű kismonográfiát. Az persze ismét egyértelműen megmutatkozik, hogy az elemzés koordinátarendszerében nyomatékosabb az élménytípusok változatainak, motívumkészletének szemantikai funkcióitöbblete: rendszerint a homogén világkép megnyilatkozásformáit, annak egyes dimenzióit különféle változatokban megvilágító akcentusváltások állnak a vizsgálódás centrumában. A *Szálkák*ig terjedő periódus természetét tekintve — lévén az esztétikailag jelentősebb alkotói korszak — a motívumrendezés és a műelemzések tipológiai célzatú eljárása az uralkodó. A kiemelt művek szerencsésen jelzik a tárgyalt élménykört, s Fülöpnek csaknem kivétel nélkül sikerül azt is szemléltetnie, hogy Pilinszky jelentős versei többnyire poétikai értelemben is összegző foglalatjai az adott korszak líravilágának (*Halak a hálóban*, *Trapéz és korlát*, *A francia fogoly*, *Apokrif*, *Senkiföldjén*, *Négysoros*). A Pilinszky-líra statikus, állandósult világszemléleti alapképlete és a meghatározó versbeli modalitás közötti egységet persze szükségszerűen meg is bontja a tanulmány narratív szerkezete, hogy aztán a kettőt újra összekapcsolva, összefoglaló értelemben tekintve át ismét az idézett periódus jellemző jegyeit. Az igazság viszont az, hogy az erősen műcentrikus tárgyalásmód természetétől egyáltalán nem idegen a nyelvi-stilisztikai-retorikai rétegeknek a jelentésszintekkel való közvetlen megfeleltetése, s talán nagyobb nyereséggel zárhatta volna a szerző mind a privatizáló, mind a légerversek csoportjának vizsgálatát a szervesen beépített, párhuzamosan levezetett hanghordozásbeli, formanyelvi sajátságok egyidejű hangsúlyozásával. A hatvanas-hetvenes évek termése — noha Fülöp László itt is egyértelműen de óvatosabban fogalmaz — nem elsősorban a versbőség okán esik más elemzési szisztéma alá: a *Szálkák* és a *Végkifejlet* versei nem jelentenek előrelépést a korábbi szakaszhoz, s különösen nem a légerversekhez, az *Apokrif*hoz, vagy a *Senkiföldjén*hez képest. A versbeszéd stilizálatlanságát, köznapiassá válását, a képiség visszatesését éppúgy nagyobb verscsoportokon szemlélteti, mint a témavariációk és élményváltozatok módosulásait, az intímebbé vált érzéstípusokat, az odafordulás közvetlenségét, az erősödő misztikum hajlamait, s általában is az „egyértelműbb keresztényi mentalitást”. Ezeknél a verseknél viszont kevesebb figyelmet fordít a texturális generálás afféle „élőben” való érzékeltetésére, amint azt a *Harmadnapon* néhány darabjának elemzésénél tette. Itt inkább összegző, megállapító ítéletek közvetítik a versszervező elvek sajátságait, s a költői léttudat lényegi változatlanságát bizonyítandó — közvetlenebbül fordul az idézetekhez is. Ami a pályaszakaszok viszonyítási

szempontjából ez esetben hiányolható, az annak a modifikációnak a részletesebb megvilágítása, mely szerint a Szalkáktól kezdődően javarészt a korábbi versek jelenléte világá a művészi közlés alapjául. Ennek a közvetett élménységnek ugyanis igen sok következménye mutatkozik meg a leírás szintjén eszmetanikusan, líraelméleti és -tipológiai igényességgel összegzett poétikai sajátosságokban; a versalkat redukciójában, a lakonizmusban, az „egymozzanatú ötletvers” modelljében. Annál is inkább így van ez, mert Fülöp László itt sem tagadja meg esztétikai minősítő elveit. Az értékelést közelebbről szemügyre véve azt látjuk, hogy rendszerint azokat a verseket emeli ki az életműből, amelyek határozottan az elvont élménység, a világ-szemlélet „történelembé való beletestesülését” jelzik, sőt időnként az egész életműre nézve tulajdonít centrális jelentőséget a lágerélménynek: „Valójában mindenkor a légervilágnak ez a szemléleti vonatkozása, ilyen értelmű jelenléte foglalkoztatta Pilinszky Jánost, a belőle sugárzó létfilozófiai és etikai üzenet felfogására törekedett, a metafizikai értelmezés irányába haladt költőisége.” Bizonyos tehát, hogy ítéleteiben erősen érezhető a közvetlenebb élménységet kitüntető akcentusok, s így az újabb Pilinszky-versekre nézve minősítő megállapítás lesz a korábbi versvilágra, a „háttérre” való rájátszás hangsúlyozása is („A tárgyalt periódus líravilága minduntalan a már megszerveződött és kikristályosodott jelentéstant hívja elő, a háttérét idézi”). Másfelől — fentebb említettük már — a téma prezentációjának kulcskérdése az elemző eszközkészlet milyenségében és használatának határfokában van. Anélkül, hogy mindezt külön kívánnánk választani az értékelés folyamatától, ilyen szempontból is érdemes felidézni Fülöp László munkájának fontosabb tanulságait. A Pilinszky-irodalomban még jó ideig számolhatunk a határozott, definitív képvilág pontos megfejtésének sikertelen kísérleteivel. Ha Béládi Miklós, Bori Imre, Rónay György, Radnóti Sándor írásai — rendre más-más övezetben — előreléptek is, a képi imagináció rétege a vártnál makacsabbnak bizonyult. Nem állítjuk, hogy Fülöp meggyőzően törte volna át ezt a réteget, ám a poétikai-verstechnikai megközelítés leg-sűrűbb hálójával ő kerítette be eddig a jelenséget. Értelmezései a valószínűleg lehetséges mértékig általában nem konkretizálják a képben foglalt absztraktumot, de — s ez lényeges — mindig pontos irányba hatolnak, továbbvezetésük nem is igen lehetett e monográfia elsődleges feladata. A differenciált eszközkészlet teljes működtetése szükségszerűen nagyobb teret követel, a megvalósított konkretizációk szintjéig azonban minden lényeges jelentésmódosító tényező fennakadt ezen a hálón. A jelenség teljes bekerítése, „körülszövése” persze meghatározza magát a szakmai narrációt is, s időnként bonyolultnak tűnő fel a behatároló műveletet: „A létezés végzetes negativitásának élményét vetíti rá a mindenségre is, univerzális méretűvé növeszti a magányt s a belőle kisarjadó élményfajtákat, részben az elhagyottság és az abszurditás egyik okozóját látva a nem emberi arányú, nem emberre szabott kozmoszban, másrészt a kozmikus tartományokban is fölleli a létnek ugyanazokat az alapbajait, kínzó tüneteit, mint a közvetlen veszélyes, emberi valóságban”. Ennek ellenére a jelenetesség, a vizionárius jelleg, a jelképi és emblematisz szimbolizáció, a gyökvers, a versalkotó mechanizmusok megállapító vizsgálataival akkor is megfelelő alapra helyezi elemzéseit, ha e fogalmak és tartalmaik néhol vitatható érvényűnek látszanak.

Külön szólnunk kellene még a Pilinszky-féle versvilág szemléleti alapjainak vizsgálatáról, az eszmeiség eredetét, illetve az esszéket faggató passzusokról. Ezek egy része — különösen az esszék interpretációi — már a tanulmány szerkezetében is kulcspozíciókat foglalnak el, mintegy visszamenően bevilágítva a korai versek gondolati-filozófiai háttérét, majd a „csönd” ars poeticájának helyzetéből előre is jelezve a hatvanas-hetvenes években bekövetkező fordulat meglepő kontrasztját. Itt talán néhány irodalmon kívüli tényező mérlegetése lehetett volna körültekintőbb, a világ-irodalmi kontextus tárgyalása is elbírt volna valamelyest markánsabb irányzati osztottságot. Fülöp László tanulmánya mindezekkel együtt meggyőző Pilinszky-képet sugall, normarendszerében határozottan jelöli meg e líra kivételes értékeit. A további Pilinszky-kutatás számára nélkülözhetetlen, a sorozat élvonalába tartozó munka. (Akadémiai, 1977.)

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ